

KOREYADA QADIMGI "SIRXAK" MAKTABINING FALSAFIY TA'LIMOTI

Mannobova Munisa O'ktamjon qizi

4-kurs Falsafa (Sharq falsafasi va madaniyati) yo'nalishi talabasi

Ikramova Iroda Rixsivayevna

Ilmiy rahbar: PhD, sharq falsafasi va hermenevtika kafedrası dotsenti v.b.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Koreya, "Sirxak" maktabi va uning falsafiy ta'limoti haqida bayon ertiladi. Shuningdek, "Sirxak" maktabi nima sababli vujudga kelganligi va uning maqsadlari maktab vakillari faoliyati oqali ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Koreya, Joseon sulolasi, sirxak maktabi, neo-konfutsiychilik, Li Su Gvan, Xan Pek Kyom, Kim Yuk, Lyu Xen Von, Li Ik, Pange islohotlari, kvago, purxak yo'nalishi.

KIRISH

XVII-XIX asrlarda Koreya tarixida sezilarli ahamiyatga ega bo'lgan Joseon sulolasi davrida rivojlangan falsafiy maktablardan biri bu Sirxak maktabidir. Ushbu falsafiy yo'nalish "amaliy bilimlar"ni asosiy maqsad qilib olgan "aniq ilm tarafdorlari"dan iborat oqim sanalgan. Ular "Haqiqatga yetish uchun aniq dalillar asosida harakat"³³ nomli shiorga ega bo'lgan va bid'atlar, irim-sirimlarga ishonish borasidagi masalalarni tanqid ostiga qo'yganlar. Ushbu maktabning a'zolari o'zlarining turlicha qarashlari orqali Koreyaning rivojlanishini xohlaydilar. Masalan, ulardan ayrimlari zamonaviy texnologiyalarni olib kirish orqali yangi islohotlarni amalga oshirish kerak desa, ayrimlari iqtisodiyot va chet hududlar bilan aloqalarni o'rnatish orqali rivojlantirish mumkin deb hisoblaydilar. Bu yo'nalish vakillari o'zlarini na faylasuf va na siyosatchi sifatida tanitganlar. Ammo, biz ularni ham falsafa sohasi, ham siyosatda faol shaxslar sifatida bilamiz. Shunday ekan ularning tanqidiy harakatlarining natijasiga nazar solsak, ular bu davrda Koreya uchun zamonaviylashgan g'oyani ilgari surganlar. Neo-konfutsiychilikning haddan ortiq rasmiylashgan va nazariy shaklga ega ekanligiga qarshi chiqqan Sirxak harakati iqtisodiyot, qishloq xo'jaligi, texnologiya kabi sohalarga e'tibor qaratdi. Ya'ni, sirxakchilar konfutsiychilik ta'limotlarini amaliy hayot bilan birgalikda tadbiiq qilishni maqsad qilgan.

NATIJALAR VA MULOHAZA.

Sirxak harakatining bir qancha vakillari bor bo'lib, ularning har biri alohida-alohida qilgan harakatlari orqali tarixda qolganlar. Ushbu oqimning asoschisi Lyu Xen Von (1552-1615) hisoblanadi. Uning fikricha "Barcha narsada isbot va dalillarga asoslanish lozim. Mazkur talablarni mistika va din qondira olmaydi."³⁴ Lyu Xen Von insonning oddiy aqli bilan tushunib bo'lmaydigan mistika yoki din barcha narsa uchun yetarli darajada isbot bo'la olmasligini takidlab kelmoqda. Amaliy bilimlarni ijtimoiy qatlam orasida amalga oshirish masalasini markaziy o'rinda bo'lishini xohlagan. Shu sababli ham Pange (Lyu Xen Von) islohotlari amalga oshirilgan. Asosiy maqsad ijtimoiy munosabatlarni o'zgartirishga qaratilgan. Ijtimoiy munosabatlarda yerlarni umumiyashtirish(buddaviy, shomon

³³ V.S.Xan. Koreya Tarixi. - "Baktria press" Toshkent, 2013. - B. 84

³⁴ V.S.Xan. Koreya Tarixi. - "Baktria press" Toshkent, 2013. - B. 84

rohiblardan istisno holatda teng taqsimlash); “kvago” imtihonlarini tavsiya asosida tizimlashtirish; tabaqaga ajratishni va qullikni yo’q qilish; hukumat tuzishda va oilaviy budjetda nazoratni amalga oshirish; zamonaviylashtirishga harakat qilish (fan yutuqlarini tadbiq qilish); inson huquqlari himoyalaniishi masalasi; erkin savdo-sotiq, tovar-pul monosabatlarini kengaytirish; yagona soliq tizimini yo’lga qo’yish kabi asosiy bo’lgan hayotiy jarayonlar keltiriladi. Pange bu islohotlarini boshqa sirxakchilar bilan amalga oshirgan. Masalan, yagona soliq yoki soliq tizmi masalalari bo’yicha Kim Yuk (1580-1658) va Xan Pek Kyom (1552-1615) kabi namoyondalar guruch solig’i haqidagi qonunlari orqali hissa qo’shganlar. Barcha jamiyatdagi muammolardan boshlab har qanday ijtimoiy masalalar aynan inson manfaati yo’lida hal etilishi kerak deb hisoblaganlar. Agar Pange islohotlari maqsadi va soliq borasidagi qarorlarga e’tibor qilsak, har birida oddiy aholidan tortib aristokrat qatlamga qadar teng huquqli qilish harakati turadi. Masalan, yer egaligi doirasida barchaga birdek taqsimlangan yer-mulk va davlatga to’lanadigan soliq turlarining tenglashtirilishi. Bu barcha belgilangan tartibda yer-mulkka ega bo’lishi mumkinligini ko’rsatadi. Albatta, belgilangan hajmdagi soliqlarni to’lash orqali. Pange islohotlaridagi yana bir muhim jihatlardan biri bu “kvago” imtihonlar tizimini tavsiyalar asosida yo’lga qo’yishdir. Bu Pange islohotlarida keltirilgan masalalarning yuzaga chiqqanligini ko’rsatib beruvchi jihat desak bo’ladi. Negaki, “kvago” imtihonlari bu davlat mansabdorlari lavozimini o’zgartirishi imkoniyatini bergan. Eng asosiysi esa qaysi tabaqaga mansub ekanligidan qat’iy nazar davlat xizmatida faoliyat olib borishi mumkin bo’lgan. Aynan bu tabaqalanishning oldini olish, barchaning teng huquqli ekanligi, faqatgina naslning davomchilari amaldor bo’lishi emas har bir shaxs huquqlaridan foydalanish imkonini beradi. “Kvago” imtihoni tizimi asosan Koryo (918-1392) va Choson (Joseon) (1392-1897) sulolalari davrida faol ishlatilgan.

Sirxak harakatining yana bir buyuk namoyondasi, Yevropa ilmini o’zlashtirganligi bilan mashhur bo’lgan Li Ik (1683-1764) sanaladi. U ham astronomik, ham ijtimoiy omillar asosida faoliyat olib borgan. Avvalo uning astronomiyaga oid qarashlarini keltirsak. Yer, Oy va Quyosh hajmi borasida fikrlar bildiradi. Ularning tortishuv nuqtasi va Oy Quyosh kabi yoritishi haqidagi fikrlari esa XVII-XVIII asrlar uchun inqilobiy natija hisoblanadi. Shuningdek, Yerning dumaloqligi va uning o’z o’qi atrofida aylanishi haqida tasavvurlari esa hali hamon ana shu davrda dunyo haqidagi tasavvur va qarashlar bor ekanligini ko’rsatib turibdi. Fazo haqida bilimlarni o’zlashtirishga harakat qilgan Li Ik tabiiyki ularning ta’siri va yerdagi holatlari haqida ham o’rganib chiqqan. O’z fikr va mulohazalarini taqdim etgan. Xususan, turli tabiiy ofatlardan biri bo’lgan yer qimirlashi, toshqinlar, bo’ron, havo haroratining o’zgarib turishini ilmiy qarashlari orqali ochib bergan.

“Li Ik fikricha, mamlakatning qashshoqlashuvining oltita sababi bo’lgan: 1) krepostnoy qullik; 2) tabaqalanish tizimi; 3) “kvago” tizimi; 4) sehrgarlik va bid’at; hunarmandlarning zeb -ziynat buyumlariga maxsus ixtisoslashuvi; 5) rohiblarning tekinxo’rligi; 6) mehnatga munosib bolmagan haq to’lanishi”.³⁵ Li Ikning ushbu fikrlari xuddi Pange islohotlarining boshqacha talqini kabi. Mazmunan bir xil masalalar ijtimoiy qatlam orasida qayta isloh qilinishi kerakligini ifodalab bermoqda.

³⁵ V.S.Xan. Koreya Tarixi. - “Baktria press” Toshkent, 2013. - B. 85

Li Ikning astronomik yondashuvining asosida undan ancha avval yashagan sirxakchi va Koreyaning xalqaro aloqalari tarafdori Li Su Gvanning faoliyat yo'li turadi. Ya'ni, sirxakchilardan dastlab aynan Li Su Gvan astronomiya, geografiya va tabiiy fanlarni amaliy o'rganishni boshlab bergan. U "Sirxak" harakatining asosiy tamoyillaridan hisoblangan ilmiy yondashuv va tajribaga asoslangan amaliy bilimlarni qadrlagan. Uning mashhur "Ji bong yusa" nomli asari 1614-yilda yaratilgan va u Koreyadagi ilk ensiklopedik harakterga ega asarlardan biridir. Ushbu asarda yigirmadan ortiq sohaga oid qimmatli ma'lumotlarni jamlagan. Bular asosan astronomiya, geografiya, tarix, hayvonot, o'simliklar, meditsina va boshqa sohalarni qamrab oladi. Eng muhimi esa Xitoy, Yaponiya va boshqa ko'plab davlatlarda astronomik va texnologik sohaga oid ma'lumotlarni ham keltiradi. Li Su Gvan mana shunday harakatlarini yuzaga chiqarish uchun to'g'ridan-to'g'ri astronom olim sifatida bo'lmasada, xalq orasida astronomik bilimlarni yoyish va ularni ommalashtirishga katta hissa qo'shdi. Osmon jismlari, Oy va Quyosh tutilishi, yulduzlarning harakatlanishi borasida yozgan ma'lumotlari o'z davri uchun eng ilg'or natijalardan sanalgan. Negaki, aynan Li Su Gvan Xitoy va boshqa chet manbalarni o'rganib ularni koreys kontekstiga moslab tahlil asosida yozgan.

Xon De Yen (Tamxon, 1731-1783), Pak Chi Von (1737-1805), Pak Che Ga (1750 -1805) va Chon Yak Den (1762-1836) kabi namoyondalarni sirxakning bir tarmog'ida deb hisoblaganlar. Ammo, bu shaxslar "Shimoliy fan" sifatida tanilgan purxak yo'nalishi vakillari sanalganlar. Ular ham aniq bilimlarga asoslangan tarzda mamlakatni rivojlantirish va tenglik uchun kurashganlar. Shu sababli ham purxakchilar sirxakchilarning davomchilari sifatida tanilganlar.

XULOSA.

Sirxak maktabi namoyondalarining harakatlari natijasida biz nega aynan bu falsafiy maktab sifatida tushunilishini bilib olsak bo'ladi. Negaki, aynan falsafiy tarmoqlarga xos jihatlarning barchasi bu harakatlarda o'z aksini topadi. Ontologik qarashlarga ko'ra borliqni faqat nazariy emas balki inson o'z hayotida qay darajada rolga ega ekanligi bilan belgilaydi. Ya'ni, borliq insonning yashashi, mehnati va jamiyatda egallagan o'rnini ifodalaydi. Borliqning bir qismi sanalgan inson esa jamiyat bilan uyg'un holda yashovchi mavjudotdir deb hisoblanadi. Bu insonni tushunish uning axloqiy va ijtimoiy munosabatlarini tashkil etishini ifodalaydi. Odamlarning turmushi, ulardagi jarayonlarni kuzatish va tajribada qo'llash orqali haqiqatni topish mumkin deb hisoblanadi. Ya'ni sirxakchilar tasavvurida ontologiya bu inson va borliqni aniq tarzda ifodalash, real holatda anglash demakdir.

Ratsional va empirik bilimni o'zida namoyon etuvchi gneseologiya Sirxak maktabidagilar tomonidan faqatgina kitob va yozma manbalarga asoslanib qolmagan. Aqliy bilimga tayangan holatda barcha bilimlarni egallash va aniqlash mumkin emas deb hisoblaydilar va shu sababdan empirik bilimni ham ustun biladilar. Jamiyatning holatidan kelib chiqib, Konfutsiy ta'limotlarini amaliy tadbqiq qilish va qiyoslashda kuzatuv va tajriba metodlari ahamiyati yuqori ekanligini takidlaydilar.

Sirxak maktabida aksiologik qarashlar ham ajralib turadi. Ular insonning asosiy qadriyat ekanligini va har bir ilmda, qishloq xo'jaligi, siyosiy sohalarda, jamiyat

qadriyatlarida Konfutsiychilik yondashuvlariga ko'r-ko'rona ergashishni emas, balki barchasini anglab tushunish bu "qadriyat" ekanligini anglash g'oyalarini ilgari suradilar.

Jamiyatdagi o'zgaruvchanlikni ko'rsatib beruvchi jihatlardan biri bu axloqiy ta'sirning natijasidir. Sirxakchilar axloq haqida faoliyati doirasida kelib chiqqan holatda fikr yuritadilar. Bunga ko'ra odil va adolatli jamiyatni qurish uchun "amaliy axloq" zarurdir deb bilishadi. Bu esa o'z navbatida axloqiy qarashlarning faqatgina bilim yoki yozilgan qoida sifatida saqlanib qolmasligi, balki jamiyatda, amalda qo'llash kerakligini ko'rsatib turibdi. Sirxakchilar har bir aholini teng huquqli bilganligi sababli barcha uchun adolatli jamiyatni tuzish bu etikaning bir namunasi sifatida qarashgan. Hatto, birgina xat yozishni biluvchi insonni ham etikaga ko'ra adolatsiz deb tushunishgan. Chunki, har bir bilim xalq uchun foydali bo'lishi kerak va birgina yozuv bilan cheklanib qolmasdan xalqqa foyda beruvchi bilimlarni yaratishga harakat qilish lozimdir deyiladi. Shuningdek, Konfutsiychilik tamoyillariga ko'ra ota va o'g'il munosabatlari masalalari ham etika doirasida yoritilib beriladi. Buni aynan sirxakchi Li Su Gvanning qarashlarida ko'rsak bo'ladi. Ya'ni, ota farzandlarini teng ko'rishi va ular orasidagi farqlarni unutishi kerak. Negaki, otaning adolatsiz tarzda farzandlari orasida tanlov qilishi uning farzandlaridagi iste'dodning yuzaga chiqmasligiga olib keladi. Bu kabi holat esa axloqqa zid sanalgan. Aynan mana shu g'oyani purxak maktabi vakillarida ham uchratamiz. "...dehqon yoki savdogar o'g'li bo'lishidan qati nazar, kimki qobiliyat va bilim sohibi bo'lsa, mamlakatni boshqarish imkoniyatiga ega bo'lmog'i lozim, agar kimningdir iqtidori va fanga qiziqishi bo'lmasa,, garchi u birinchi vazir o'g'li bo'lsa ham, qora mehnatni bajarishi lozim.".³⁶ Purxakchi Xon De Yen ham aynan tenglik g'oyasini davom ettirgan.

Etika bilan estetikani ajratib bo'lmaydi. Shunday ekan sirxakchilar ham estetika borasida o'zlarining qarashlarini ifodalaganlar. Ular real hayotni aks ettirishga intilganlar. Soxtalikdan qochganlar va oddiylik, soddalik, tabiiylikni ulug'laganlar. San'at sohasida ham oddiy xalq hayotini tasvirlaganlar. Ya'ni, san'at orqali odamlar tarbiyalanishi kerak, bilim olishi kerak bu esa jamiyatdagi holatlarni muammolarga qadar yaqqol tasvirlab ifodalash orqali amalga oshiriladi deya bilganlar. Adabiyotlar ham tanqidiy ruhda yozilishi, unda boy-zodagon qatlamning etikaga zid amallari va kambag'al qatlamning qiyinchilikka to'la hayoti aks ettirilishi kerakligini muhim sanaganlar.

Agar Sirxak maktabi namoyondalarining ana shu davrdagi harakatlarini hozirgi zamonga moslab ko'rsak, ulardagi tenglik g'oyasini hozirgi davrda ham rivojlangan shaklda uchratishimiz mumkin. Ayniqsa ayollar va erkaklarning teng huquqli bo'lib, har sohada faoliyat olib borishi mumkinligi kabi imkoniyatlar; har bir shaxsning shaxsiy huquqlari qonuniy tarzda himoya qilinishi va erkinligi, jamiyat bilan birgalikda davlat tizimida faoliyat ko'rsatuvchi shaxslarning faoliyati ham qonun orqali yo'lga qo'yilganligi shular jumlasidandir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. V.S.Xan. Koreya Tarixi. - "Baktria press" Toshkent,2013
2. <https://es.m.wikipedia.org/wiki/Gwageo>

³⁶ V.S.Xan. Koreya Tarixi. - "Baktria press" Toshkent,2013.- B. 86

3. <https://izoh.uz/uz>
4. https://books.google.co.uz/books?id=hkRbZQogLA4C&dq=silhak&pg=PA47&redir_esc=y#v=onepage&q=silhak&f=false
5. Young Whan Kihl. Transforming Korean Politics. – “M.E.Sharpe” Korea, 2004